

Rooilijn

Tijdschrift voor wetenschap en beleid in de ruimtelijke ordening

Stelling
Rijksinterventie
voor bereikbaarheid

Achtergrond
De staat van de
stadsrand

Balans voor het
beschermen en
benutten van
buitenplaatsen

Ontwerpend
onderzoek
onmisbaar voor
gebiedsontwikkeling?

InBeeld
Hoveren tussen
beweging en
stagnatie

Ontwikkeling
zonder plan: kansen
en knelpunten

DNA van het dorp

Sociologisch onderzoek
als startpunt voor
participatie

Interview
"Door de schalen
en door de sectoren
heen"

Column
Moderne tijden

Colofon

Rooilijn

Postbus 15690
1001 ND Amsterdam
info@rooilijn.nl
www.rooilijn.nl

Jaargang 52 / Nummer 2 / 2019

Oplage: 1.100
ISSN 13802860

Rooilijn is een uitgave van de
Faculteit der Maatschappij
en Gedragwetenschappen,
Afdeling Geografie, Planologie en
Internationale Ontwikkelingsstudies
van de Universiteit van Amsterdam.

Lid worden

Door lid te worden steunt u het
Nederlandse tijdschrift voor weten-
schap en beleid en wordt de Rooilijn
bij u thuis bezorgd. Meld u aan via de
website, de mail of per briefkaart.

33,50 euro per jaar (studenten)
50,50 euro per jaar (particulieren)
80,00 euro per jaar (instellingen)

15,00 euro los nummer inclusief
verzendkosten
4,49 euro los nummer digitaal

U kunt Rooilijn ook helpen door geld
te doneren, maak een bedrag naar
keuze over naar rekeningnummer
NL19DEUT0540408484, ten name
van Universiteit van Amsterdam,
onder vermelding van C.2580.0003 -
gift Rooilijn.

Partners

Hogeschool van Amsterdam,
Urban Technology & Urban
Management
Balance

Kopij

De redactie stelt spontane
toezending van voorstellen voor
artikelen op prijs. Auteurs-
richtlijnen treft u aan op de website.

Advertenties

We overleggen graag over moge-
lijkheden om te adverteren. Neem
contact op via de website of de mail.
Een indicatie van de tarieven vindt
u op de website.

Redactie

Melika Levelt (hoofdredacteur),
Carla Huisman (eindredacteur),
Rosa Slagt (bureauredacteur),
Arend Jonkman (penningmeester),
Jelle Adamse, Cato Allaert,
Jolein Bergers, Like Bijlsma,
Eva Bosman, Astrid Druiff,
Iris van Gent, Gerben Helleman,
Sigrid Heirman, Edwin Hermans,
Lianne Hulsebosch, Diederik de
Koe, Marije Koudstaal, Marie Krop,
Dolly Loomans, Maarten Markus,
Stefan Metaal, Koen Raats,
Jasper Reijenga, Federico Savini,
Kim Carlotta Von Schönfeld,
Gideon Spanjar, Stefan Sweijen,
Andrew Switzer, Amanda Vlieger,
Michelle de Wit, Alexander
Woestenburg

Nummerredactie

Gerben Helleman, Melika Levelt,
Jasper Reijenga (trekkers),
Eva Bosman, Edwin Hermans,
Marie Krop, Stefan Sweijen

Ontwerp en vormgeving

MARK IT ZERO, Amsterdam

Drukwerk

MarcelisDékavé, Alkmaar

Rechten

© Auteurs en Universiteit van
Amsterdam, Afdeling Geografie,
Planologie en Internationale
Ontwikkelingsstudies. Deze uitgave
heeft geen commercieel oogmerk.
Getracht is alle rechthebbenden te
achterhalen. Diegenen die menen
alsnog aanspraak te kunnen doen
op gelden worden verzocht contact
op te nemen. Artikelen uit Rooilijn
mogen niet worden verveelvoudigd,
opgeslagen of openbaar gemaakt
zonder voorafgaande schriftelijke
toestemming van de redactie.

DNA van het dorp

Wandeling in Zetten Foto: Korrie Melis

Hoe zorg je als bewoners zelf voor een dorp waar het goed wonen en leven is? Dorpsbewoners uit drie dorpen en onderzoekers van de Hogeschool Arnhem en Nijmegen zijn samen op zoek geweest naar antwoorden. Daarvoor gingen ze aan de slag met het 'DNA van het dorp' en werd een instrument ontwikkeld dat bewoners zelf kunnen gebruiken om de leefbaarheid in hun dorp te beïnvloeden. Deze verkenning laat zien hoe het instrument tot stand is gekomen en wat de potenties zijn.

Hoe zorgen we ervoor dat het dorp leefbaar blijft? Een vraag die voor veel dorpen relevant is. Dorpsbewoners constateren een vergrijzing en zien een afname in voorzieningen. Zij veronderstellen dat de leefbaarheid in de toekomst afneemt. Tegelijkertijd merken dorpsbewoners dat vanuit de (lokale) overheid steeds meer een beroep gedaan wordt op hun eigen kracht om de leefbaarheid op peil te houden. Bijvoorbeeld doordat er minder subsidiegeld voor verenigingen is. Termen als participatiesamenleving, doe-democratie en burgerparticipatie worden niet alleen in de steden gehoord maar ook in de dorpen (Bulder 2017).

Deze ontwikkelingen waren reden voor een drietal dorpsbelangenverenigingen uit Langenboom, Molenhoek en Zetten om samen met de Hogeschool Arnhem-Nijmegen (HAN) te zoeken naar mogelijkheden om als dorp zelf invloed te hebben op de leefbaarheid. Hoe kunnen dorpsbewoners zelf zorgen dat hun dorp een fijne woon- en leefomgeving is en blijft? De dorpsbewoners waren op zoek naar een instrument om zonder hulp van buitenaf gestructureerd en integraal met vraagstukken rond leefbaarheid van hun dorp aan de slag te kunnen gaan. In het 'DNA van het dorp' project is daarvoor een instrument ontwikkeld op basis van het Amerikaanse

Community Capitals Framework (CCF) (Flora, Flora en Gasteyer, 2016). Dit artikel is gebaseerd op het onderzoek "DNA van het dorp", een deelproject binnen het INTERREG V A project KRAKE (2016-2019).

DNA van drie dorpen

De dorpen Langenboom, Molenhoek en Zetten verschillen onder andere in omvang en ontstaansgeschiedenis (tabel 1). Wat ze delen is dat de dorpsbelangenverenigingen werken aan het toekomstbestendig houden van hun dorp. Alleen weten ze niet precies hoe ze dat moeten aanpakken. En waar ze op moeten focussen. Voor de betrokkenen geldt dat ze bij aanvang van het project tevreden waren met de huidige leefbaarheid. Wel maken ze zich zorgen over de toekomst van het dorp.

In drie trajecten is achterhaald wat het 'DNA van het dorp' is. De zoektocht naar 'wie zijn we?' stond centraal. In het DNA project is er vanuit gegaan dat dorpen specifieke kenmerken kunnen hebben. Hier kan een vergelijking met menselijk DNA gemaakt worden. Hoe de kenmerken gebruikt worden of ingezet, bepaalt mede wat voor identiteit het dorp uitdraagt.

In het DNA project is gewerkt met een aantal stappen. In de eerste stap werd het 'DNA van het dorp' achterhaald. In deze stap werd

Tabel 1: Kernmerken van de dorpen

	AANTAL INWONERS IN 2018	AFSTAND DICHTST- BIJZIJNDE STAD	TYPE (Vermeij & Mollenhorst, 2008)
Langenboom, Noord-Brabant	2210	20 km	gesloten platteland
Molenhoek, Limburg	3625	10 km	elitair platteland
Zetten, Gelderland	5015	10 km	stedelijk platteland

Tabel 2: de zeven vormen van kapitaal van een dorp (bewerkte versie van Flora, Flora & Gasteyer, 2016)

KAPITAAL	OMSCHRIJVING
natuurlijke omgeving	de natuurlijke kenmerken van een dorp en zijn omgeving
gebouwde omgeving	de gebouwen en de aanwezige infrastructuur
financieel	de financiële middelen die aanwezig zijn om de gemeenschap te versterken
cultureel	de gedeelde identiteit(-en) van een gemeenschap
mensen	de kennis en vaardigheden van de bewoners
sociaal	de sociale structuur en de netwerken van een dorp- de verbindingen tussen bewoners en groepen
politiek	toegang tot mensen met (in-)formele politieke macht en invloed

antwoord gegeven op de vraag 'wie zijn we als dorp?' Met dat DNA werd een tweede stap gezet: het in beeld brengen van vraagstukken in het dorp en daar prioritering aan geven en daarmee de doelstellingen die het dorp wil bereiken verhelderen. In alle drie dorpen waren belangenverenigingen druk bezig met allerlei activiteiten waartussen weinig samenhang bestond. Acties waren nog weinig doelgericht. Met stap twee uit het project, konden veel doelgerichter acties opgezet worden.

Samen aan de slag

Er is gewerkt volgens de principes van participatief actieonderzoek. In het actiedeel is gezamenlijk gezocht naar een verandering, verbetering of vernieuwing van het eigen dorp. Samen met dorpsbelangenverenigingen bestaande uit vijf tot tien vrijwilligers heeft de HAN hier aan gewerkt. Voorwaarde was dat de bewoners openstonden voor het uitwisselen van ervaringen en kennis met de onderzoekers en met dorpsbewoners uit de andere dorpen. In het onderzoeksdeel werd gezocht naar een breed toepasbaar instrument waarmee een dorp haar eigen DNA in beeld kan brengen. Hierbij is er vanuit gegaan dat in het proces van betekenis geven aan een plaats, in dit geval het dorp, het onderscheiden van kenmerken van een dorp belangrijk is. Dit was daarom de eerste stap in het project.

Om een DNA in beeld te brengen is het Amerikaanse Community Capitals

Framework (CCF) gebruikt. Dit is een model om de eigen leefgemeenschap te analyseren en op basis daarvan acties op te zetten (Flora, Flora en Gasteyer, 2016). Kenmerkend voor deze benadering is dat deze systeemgericht is en holistisch. In deze benadering wordt elke gemeenschap als een systeem beschouwd met een breed scala aan middelen (resources) die samen de capitals, in het project vertaald als krachten, van een gemeenschap bepalen.

Flora, Flora en Gasteyer (2016) onderscheiden zeven krachten (tabel 2). Het CCF model is erop gericht deze krachten individueel en waar mogelijk in onderlinge samenhang in beeld te brengen. Als bewoners de krachten van een dorp analyseren krijgen zij inzicht in de sterktes en zwaktes van een gemeenschap. Als zij weldoordacht investeren in de verschillende krachten, versterken zij de leefbaarheid en blijft de gemeenschap vitaal (Flora, Flora en Gasteyer, 2016). Een gemeenschap analyseren met het CCF helpt bewoners ook om prioriteiten te stellen in de benodigde investeringen. Prioriteiten stellen is noodzakelijk, omdat er vaak maar beperkte middelen (in tijd of geld) zijn.

Het CCF is een benadering met een positieve insteek: niet problemen of bedreigingen zijn het uitgangspunt maar de bestaande krachten en potenties van een gemeenschap. Daardoor is deze benadering goed toepasbaar in situaties waar bewoners

bezig zijn met een proces van identificatie (wie zijn we?) en voor het versterken van gemeenschappen (welke acties zijn nodig?): alle aspecten van het dorp als systeem worden inzichtelijk gemaakt en van daaruit is het mogelijk tot probleem-analyse, prioritering en acties te komen.

Samen zoeken naar het DNA

De dorpsbelangenverenigingen hadden verschillende behoeften. Zo wilde Zetten focussen op het vormen van een visie voor het dorp, wilde Molenhoek een profiel van het dorp maken om aan iedereen te kunnen laten zien wie ze zijn en te achterhalen wat thema's waren die speelden in het dorp, en benoemde Langenboom bij aanvang vier thema's waarmee ze aan de slag wilden om het dorp leefbaar te houden. Alle drie de dorpen wisten niet goed hoe ze dit moesten aanpakken.

Vanuit de HAN is het CCF model aangedragen om gezamenlijk aan de slag te gaan. Het holistische karakter van het CCF model leek in deze gevallen interessant omdat het in alle dorpen ging over thema's die de hele gemeenschap aangaan en daarmee alle facetten van het dorp. Voordat hiermee werd begonnen is echter eerst het draagvlak hiervoor getoetst. Op verschillende niveaus bleek dat aanwezig. In Molenhoek bijvoorbeeld waren de betrokkenen geïnteresseerd in het theoretische model zelf. Hier wilden ze ook meedenken over de ontwikkeling van het instrument. Dit sluit aan bij het type dorp, zoals te zien valt in tabel 1. De betrokkenen in Molenhoek zijn relatief hoogopgeleid. In Zetten en Langenboom waren inwoners vooral enthousiast over de integrale en holistische denkwijze.

Tijdens het project is geëxperimenteerd met werkwijzen om de krachten van een dorp in beeld te brengen. Denk hierbij aan verschillende groepsmethoden en individuele gesprekken: er zijn workshops geweest met de belangenverenigingen, van ongeveer vijf tot tien personen, waarbij specifiek op het CCF is ingegaan. Bijvoorbeeld door gezamenlijk op de verschillende krachten in te gaan. In het ene dorp werkte dit heel goed, in het andere dorp was het lastiger vanwege het abstracte karakter. Ook zijn er dorpsbrede bijeenkomsten geweest. Het doel daarvan was om bewoners actief te krijgen voor dorpspecifieke thema's, zoals de dorpsraad of plannen voor het dorpschart. Op de concrete thema's is dit goed gelukt en zijn er werkgroepen ontstaan. Omdat de betrokken bewoners allemaal vrijwilliger waren, vonden alle bijeenkomsten 's avonds en soms in het weekend plaats.

Tijdens de verschillende werkvormen werd snel duidelijk dat het woord kapitaal als vertaling voor capitals niet bruikbaar was: het werd geassocieerd met geld. De vertaling 'krachten' bleek beter aan te sluiten bij de beleving van dorpsbewoners: ze zijn trots op wat er in het dorp is en benaderen het dorp graag positief. Dit werd met name duidelijk tijdens een groepssessie met actieve dorpsbewoners in Langenboom.

Vanuit de gedachte dat het DNA van een dorp en acties om de leefbaarheid te versterken niet zonder dorpsbewoners gevonden kunnen worden, werden dorpsbewoners als mede-onderzoekers betrokken. Het samen zoeken is deels gelukt. In Molenhoek werd een werkgroep specifiek voor DNA benoemd. In de andere dorpen waren de dorpsbelangenverenigingen meer gefocust op andere lopende zaken. Dit werd duidelijk

doordat er bijvoorbeeld gezegd werd: ‘de HAN doet een onderzoek’. Vanuit de HAN zijn we niet in alle dorpen erin geslaagd om draagvlak te creëren voor het gezamenlijk maken van een DNA-profiel. Deels omdat voor sommige bewoners het DNA niet relevant gevonden wordt. “We weten toch al wel wat het dorp is?” Of doordat de focus van dorpsbewoners bij andere onderwerpen lag. Wat meespeelt in bovenstaande is dat de meeste betrokken bewoners ‘doeners’ zijn. Ze willen actie en worden enthousiast van concrete plannen, zoals de herinrichting van het dorpshart of het organiseren van een avond. Het DNA van het dorp ontdekken is abstracter en heeft geen concreet eindresultaat waar het dorp direct wat mee kan. Uiteindelijk is toch voor elk dorp een zogenaamd DNA opgesteld (tabel 3).

Vervolgacties met het DNA

De zoektocht naar een geschikt instrument om het DNA in beeld te brengen heeft geleid tot een proces waarbij actief nagedacht is over het dorp en de toekomst. Het heeft ook geleid tot een aantal acties. Bijvoorbeeld in Zetten is een dorpsvisie opgesteld en op basis daarvan is een werkgroep dorpshart gevormd. Deze bestaat uit een brede groep van bewoners die samen plannen maakt voor een nieuw dorpsplein (built capital en social capital). In Molenhoek heeft het DNA-project geleid tot een verenigingsavond, bedoeld om samenwerking tussen verenigingen te stimuleren (social capital). In Langenboom is ook gewerkt aan het verbinden van verenigingen. Het stimuleren en inzetten op sociaal kapitaal is in alle drie de dorpen belangrijk geweest (Vermeij & Mollenhorst, 2008).

Uit alle drie de dorpen komt naar voren dat veel dorpsbewoners zich over het

algemeen willen inzetten voor hun dorp. Voor belangenverenigingen en ook andere verenigingen, blijkt het echter lastig om bestuursleden te vinden. “Hoe vinden we mensen voor in de dorpsraad?”, was een veel gehoorde vraag. Een dorpsbelangenvereniging, zoals een dorpsraad, richt zich op abstractere ‘dorpse zaken’ en is minder een concreet project met een begin en einde waardoor mensen minder snel gemotiveerd zijn om deel te nemen.

Parallel aan het DNA project liepen daarom in Zetten en Langenboom zoektochten naar een nieuwe organisatiestructuur en werkwijze voor een dorpsbelangenvereniging (Antonides e.a., 2018). In Langenboom heeft dit geresulteerd in een structuur van, zoals het dorp het zelf noemt, ‘speedboten’. Dit houdt een projectmatige aanpak van dorpsonderwerpen in, waarbij één ‘kapitein’ de ‘boot’ bestuurt. De boot heeft een klein aantal passagiers en is wendbaar, waardoor het project snel kan inspelen op ontwikkelingen.

Methode werkt met begeleiding

De resultaten uit de drie dorpen laten zien dat het CCF model en het in kaart brengen van het DNA potentie heeft om te gebruiken bij lokale leefbaarheidsvraagstukken. Uit zowel de inhoudelijke als de procesmatige resultaten van de drie dorpen blijkt dat het model (in aangepaste vorm) breed inzetbaar is en toepasbaar is in verschillende contexten. Het model biedt ondersteuning vanuit het principe ‘eerst denken en dan doen’. Het is voor bewoners een gestructureerde en integrale benadering om hun dorp en de mogelijke aandachtsgebieden in beeld te brengen en te prioriteren. De methode maakt inzichtelijk met welke zaken dorpsbewoners aan de slag kunnen gaan.

Tabel 3: Het DNA-profiel van Molenhoek, november 2017

KRACHTEN

Natuurlijke omgeving

De natuur en de dorpskern met haar gebouwen en locaties zijn belangrijk. De natuur is een aantrekkingskracht.

Bos en heide worden bewust en onbewust gebruikt voor / bij activiteiten.

Het versterken van de natuur, of natuurlijke kenmerken is vaak geen nadrukkelijk doel.

Gebouwde omgeving

Molenhoek heeft een aantrekkelijke kern en goede bereikbaarheid (trein, streek- en stadsbus, wegen, etc.). Vanuit het dorp wordt hier ook in geïnvesteerd. Mooie voorbeelden zijn de kerk en het Lees- en Ontmoetingspunt (LOP).

Dorpsbewoners zijn bereid om te investeren, bijvoorbeeld door het beschikbaar stellen van hun huizen voor vergaderruimte of bijvoorbeeld auto's of elektriciteit. Daarnaast stellen instellingen gebouwen beschikbaar.

Financieel

Financiële middelen zijn noodzakelijk om succesvol te kunnen zijn.

Rijk dorp. Mensen zijn bereid te betalen voor activiteiten.

Lokale middenstand sponsort zowel in geld als in natura.

Alle initiatieven draaien op één of meerdere subsidies. Subsidies zijn afkomstig van gemeente, Rabobank, Destion (woningcorporatie), sponsoren en fondsen.

Dorpsbewoners

Er is veel inhoudelijke expertise en deskundigheid.

Er zijn relatief veel 'denkers' in het dorp, en minder 'doeners'.

Vrijwilligers worden actief en persoonlijk geworven. Voor een afgebakend project zijn vrijwilligers makkelijker te werven.

Vrijwilligers komen in een 'warme omgeving' terecht; inhoudelijke verrijking en sociale activiteiten.

Politiek

Vrijwilligers en bestuursleden van initiatieven zijn (grotendeels) op de hoogte van lokale en regionale politieke ontwikkelingen.

De gemeente is betrokken en wordt ingezet. De burgemeester en raadsleden zijn actief aanwezig bij initiatieven en activiteiten.

Vrijwilligers en bestuursleden worden geselecteerd op hun mogelijkheden om invloed te kunnen uitoefenen. De juiste mensen op de juiste plek.

Cultuur

Molenhoek is een dorp met veel nieuwkomers; importdorp.

Het dorpse karakter wordt gekoesterd en er is ook uitdrukkelijke wens om als activiteit niet te groot te worden.

Als mensen iets toezeggen dan doen ze het ook.

Sociaal

Door het dorpse karakter zijn contacten snel gelegd en lijnen kort.

Er is veel persoonlijk contact tussen mensen, ze kennen elkaar.

Netwerken zijn professioneel georganiseerd, bijvoorbeeld door gebruik te maken van draaiboeken en protocollen. Op deze manier wordt geïnvesteerd in continuïteit en kwaliteit. Ook zijn ze van karakter sociaal en informeel.

Verbinden van mensen is de sleutel tot succes. Wederkerigheid, onderling vertrouwen speelt een belangrijke rol.

Op basis van de ervaringen in het project 'DNA van het dorp' lijkt het instrument echter vooral bruikbaar met enige hulp van buitenaf of met ondersteuning van een dorpsbewoner die zich erin heeft verdiept. Vooral de vertaalslag van het nog steeds abstracte model en de achterliggende holistische denkwijze naar de praktijk van alledag bleek lastig. Veel bewoners hebben de voorkeur om hun tijd en energie direct in concrete zaken te stoppen. Het bezig zijn met abstractere onderwerpen, zoals de toekomst van een dorp en prioritering van investeringen en projecten, is minder aantrekkelijk.

Het samenwerken met bewoners in projecten is voor hogescholen in toenemende mate aan de orde. Eenzelfde soort verschijnsel is te zien bij gemeenten, waar in toenemende mate aandacht is voor inwonersparticipatie. Dat resulteert ook in samenwerking tussen bewoners en bijvoorbeeld ambtenaren van een gemeente. Mede vanuit het DNA-project blijkt dat een beroep doen op bewoners goed overwogen moet gebeuren. Daarbij zijn vragen belangrijk als: wat levert het dorpsbewoners op, zien zij de meerwaarde van samenwerking? Als dorpsbewoners die niet zien, wordt het moeilijk, of wordt maar een beperkte groep bereikt. Draagvlak creëren is essentieel. Duidelijk maken waarom je als gemeente of hogeschool wil samenwerken en vooral ook wat dat oplevert voor de bewoners. Bewoners willen veel geven maar ook duidelijk de opbrengsten zien en niet alleen een proces (zie ook De Haan e.a., 2018).

Korrie Melis (korrie.melis@han.nl) en Hilde Wierda-Boer (hilde.wierda@han.nl) zijn als onderzoekers verbonden aan het Kenniscentrum Publieke Zaak van de Hogeschool Arnhem-Nijmegen.

Literatuur

- Antonides, L., C. Witte, T. de Moor en A. Boele (2018)
De functies van bewonersoverlegorganisaties in een veranderende samenleving, Onderzoek in opdracht van de Landelijke Vereniging voor Kleine Kernen, Universiteit Utrecht
- Bulder, E.A.M. (2017) *Responsieve Regio. Pionieren met demografische transitie in Noord-Nederland*, Lectorale rede, Hanzehogeschool Groningen
- Flora, C.B., J.L. Flora en S.P. Gasteyer (2016) *Rural Communities: Legacy and Change* (5th edition), Westview Press, Boulder, CO
- Haan, E. de, S. Meier, T. Haartsen en D. Strijker (2018)
'Defining 'success' of local citizens' initiatives in maintaining public services in rural areas: a professional's perspective'. *Sociologica Ruralis*, 58, nr.2, p. 312-330
- Vermeij, L. en G. Mollenhorst (2008) *Overgebleven dorpsleven. Sociaal kapitaal op het hedendaagse platteland*, Sociaal Cultureel Planbureau, Den Haag